

TANULMÁNY

A jog szövegrétegének határai a jogértelmezésben

✎ Pokol Béla az MTA doktora (Budapest–Szeged)

A különböző jogértelmezési tanokban nagy eltérések találhatók a jogi szöveg nyelvtani értelmezésének súlyát illetően, és abban, hogy a nyelvtani szabályok szerinti értelmezésen túl mikor léphetnek be az értelmezésbe a jogdogmatikai szempontok, a felsőbbirósági precedensjog alapján való értelmezés, illetve az alkotmányos alapjogok szerinti értelmezés. Antonin Scalia – az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának bírójának – textualista jogfelfogásából tizenkilenc jogértelmezési kánon elemzése segíthet annak megválaszolásában, hogy meddig tarthat az esetet eldöntő bíró értelmezési munkájában a jogi rendelkezés szövege szerinti értelmezés, és mikor léphetnek be ezek módosítására a további jogértelmezési kánonok.

Az írott jog korszakában, a nyugati jogfejlődés elmúlt kétszáz évében a jogi szabályok papírra vetett szövegének értelme minden jogász számára kiindulópont az adott ország jogának egyes esetekre szabott értelmének feltárásánál, és az esetre az ítélet stb. meghozatalánál. Annak *terjedelme* azonban, ahogyan ez a szöveg meghatározó az eset jogi eldöntésében, nagy eltéréseket mutat az írott jogszabályt az esetre alkalmazó jogász jogfelfogásának függvényében.¹ Az absztrakt jogszabályi szöveg ugyanis csak a fontosabb tényeket emeli be a szabályozásba, és az esetek mindig ezer és ezer részlettel együtt jelennek meg a jogalkalmazó jogász előtt, és attól függően, hogy milyen súlyt helyez ezekre a részletekre – illetve ezek némelyikével együtt szemléli-e az adott jogszabálynak megfelelő tényeket –, más és más értelmet adhat azoknak, és akár más jogszabályi rendelkezések alá is átvihet az egyes eset megítélését. Ugyanígy, ha egy átfogó jogelvet, vagy egy jogdogmatikai kategóriát odavon a tények megítéléséhez, és azok fényében nézi meg a jogszabály iránymutatását, akkor ismét más irányokba viheti el az eset megítélését Hasonlóképpen, amennyiben az esetekre vonatkozó korábbi felsőbbirósági ítéletekkel együtt nézi az alapul fekvő jogszabályi szöveg értelmét, akkor is esetleg más értelmet adhat a szövegnek, mintha csak magában venné azt szemügyre. Lezárásként csak említeni lehet azt a további lehetőséget, ha alkotmányos

alapjogokat von be az eset megítélésébe a jogalkalmazó, és a vonatkozó jogszabályi rendelkezés szövegének értelmét ezek fényében igyekszik megtalálni. A felmerülő kérdés tehát az, hogy a jog szövegrétegének elsőrendű fontossága mellett milyen fokig kell a jogeset eldöntéséhez ezt meghatározónak tekinteni, és mikor lehet már áttérni – a szövegen túllépve – a jog többi rétegének meghatározó erejére, és bevonni a jogi döntés meghozatalába a *jogelvek, a jogdogmatikai kategóriák összefüggéseit*, ugyanígy az esetre vonatkozó korábbi konkretizáló felsőbbirósági *joggyakorlatot* és az *alkotmányos alapjogok* iránymutatásait? Saját korábbi munkáimban elsősorban a jog különböző rétegeinek lehetséges hatásait elemeztem a jogértelmezésben, és azt igyekeztem felmutatni, hogy az egyes európai, illetve észak-amerikai országokban az egyes jogrétegeknek milyen szerepet ad az ott domináns jogfelfogás a jogértelmezésben, de a szövegréteg elsőbbségének jelzése mellett a pontosabb terjedelmet nem elemeztem.² A jog *textualista* felfogásának talán legfontosabb mai képviselője, az amerikai szövetségi legfelsőbb bíró, Antonin Scalia egy új könyvet jelentetett meg „Reading Law. The Interpretation of Legal Texts” címmel (Thomson and West 2012), és ez lehetőséget ad arra, hogy közelebbről is elemezni lehessen a jog egyes rétegei között a jog szövegrétegének jogértelmezésben játszott szerepét.³

1 Az elmúlt évtizedekre érvényes empirikus felmérést erre lásd: *MacCormick/Summers*(ed.): *Interpreting Statutes. A Comparative Study*. Dartmouth, 1991

2 Saját korábbi, jogértelmezésre vonatkozó elemzéseimet lásd *Pokol Béla: A jogértelmezés alapjai*. Magyar Jog 1999. 11. 643–655.; illetve *A felsőbbirósági jogértelmezés Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny 1999. 11. 23–32.

3 Scalia szerzőtársa e könyvével – ahogy már egy korábbi 2008-as könyvével is – fiatal kollégája, a nyelvész és jogi nyelvvel foglalkozó *Bryan A. Garner*. (Lásd korábbi közös munkájukat: *Making Your Case: The Art of Persuading Judges*. Thomson and West Edition, 2008.) Mi-

Az értelmezési dilemmák jelzésére abból lehet kiindulni, hogy az egyes esetre vonatkozó jogszabály szövegének nyilvánvaló értelme *kötelező* a jogalkalmazó számára, és ezzel szembenállóan dönteni törvénysértést, jogsértést jelent. Ilyen döntés meghozatalánál nem lehet azzal érvelni, hogy a jogalkalmazó jogosult értelmezni a vonatkozó jogszabályi rendelkezést, és ő egyszerűen csak így értelmezte azt. Dilemmaként merül azonban fel, hogy mikor lehet, és mikor kell *értelmezni* az esetek eldöntésénél a jogalkalmazónak a jogi (vagy tágabban: az alkotmányi) rendelkezést. Csak akkor merül-e fel a jogértelmezés (és így esetleg a vonatkozó jogi szöveg értelmétől való eltérés) lehetősége, ha az nyitottságot, esetleg homályosságot tartalmaz, vagy már akkor is lehetőség nyílik a szöveg mellett más normatív támpontok bevonására a jogértelmezésbe, ha az eset eldöntése szempontjából nincs ugyan semmilyen nyitottság vagy homályosság a szövegben, ám a bevont normatíva (jogelv, alapjog, jogdogmatikai támpont, felsőbb bírósági konkretizáló gyakorlat) által adott iránymutatás nem áll szemben a jogi rendelkezés szövegéből eredő norma nyilvánvaló értelmével, hanem azt pusztán módosítja. (Ám az így meghozott konkrét ítélet, jogi döntés esetleg polárisan szemben áll azzal, mintha csak pusztán a jogi rendelkezés szövege alapján hozták volna meg ítéletet!) E dilemmában való döntésnél már nem kell, hogy egyet értsen a modern írott jog korszakában az összes jogász, és csak a szöveghűség magasabb fokához ragaszkodó fogja azt válaszolni, hogy jogot értelmezni csak akkor lehetséges, amikor az esetre vonatkozó jogi rendelkezés szövegében homályosság és az iránymutatás nyitottsága bukkan fel, és e nélkül nincs lehetősége a bírónak további normatíva után keresgélni, és a szöveget azzal bővítve meghozni az ítéletet. Ezzel szemben a szövegrétegtől könnyen elszakadó jogász úgy válaszol, hogy addig a mértékig, amíg a szöveg nyilvánvaló értelmében nem jön létre ellentmondás, szabadon be lehet vonni szövegen túli normatív támpontokat is az ítélet kialakításába. Scalia érve az előbbi álláspontra az, hogy a modern jogrendszer alapja a demokrácia, és a mindenkor sok-sok millió állampolgár által megválasztott demokratikus törvényhozási többség, és a bíró a törvények szövegéhez kötöttséggel csak a demokrácia alá vetettségüket ismerik el.⁴ A textualizmusnak a jogi szöveg minél nagyobb terjedelmű meghatározottsága melletti hitvallása – és a bírónak az ilyen terjedelemben meghatározó erejű törvényhozóhoz kötése – megítélése szerint egyszerűen azon alapul, hogy ez a demokrácia parancsa, és a törvényhozói illetve a bírói hatalom közötti hatalommegosztás, valamint a bírák függetlenségének az a formulája,

hogy a bíró csak a törvénynek alávetett (de ennek igen!) az egész demokratikus jogállami krédót a textualista jogfelfogás mögé állítja támasztékként. Most még ne foglaljunk állást ebben a dilemmában – például a jog dogmatikai rendszerszerűségének védelme a szöveg értelme mellé más iránymutatás behozatalánál már igazolhatja eltérésünket a szigorú textualista állásponttól –, mert még további megvilágítás is szükséges a textualista jogfelfogás jogértelmezési kánonjainak elemzéséhez.

Nem evidens ugyanis az, hogy *mikor és meddig létezik a jogi szöveg nyilvánvaló értelme*, és mikor érkezünk el már nyitottsághoz vagy homályossághoz a jogi rendelkezés értelmének meghatározásánál? A szöveg nyilvánvaló értelme ugyan köt, de a nyilvánvalóság terjedelme első látásra más lehet, mint amit egy szöveghűséget felmutató elemző még meg tud találni azzal a jogással szemben, aki alig várja, hogy felszabaduljon a törvény szövegének kötelező ereje alól, és végre az általa vágyott más normatíva iránymutatása után nyúljon. Antonin Scalia könyvének nagy része azokat a textualista értelmezési formulákat elemzi, melyek az alkalmazott jogi rendelkezés szövegének nyilvánvaló értelmét alaposan túlviszik az első látásra rekonstruálható értelmén. Ezek mellett elemzi azokat a normatív támpontokat, melyek más szerzőknél alapvetően szövegen túliak, és így igyekeznek a szöveggel szemben tágítani a bírák döntési kompetenciáját, de Scalia mindezeknek szöveghűséggel lehetséges felhasználását vázolja fel.

I.

Scalia textualista értelmezési kánonjai

1. Az egyik első ilyen elemzése a textualizmussal szembenálló szándékkutató, célkutató jogfelfogás (*purposivism*) alapgondolatát igyekszik felhasználhatóvá tenni a textualizmus számára. Ennél első lépésben leszűkíti ezt a jogfelfogást az adott jogi rendelkezés céljára a azzal az axiómával, hogy *a jogalkotó szándéka a jogi rendelkezés értelmének megalkotása volt, és abból kell kiindulni, hogy rendelkezett azzal a nyelvi képességgel, mellyel az akaratának és szándékának megfelelő jogi szöveget hozta létre, és ez a szándékának megfelelő rendelkezést alakította ki.* (Illetve az ehhez ragaszkodó bíró rákényszeríti az esetleg előzőleg még slamposan fogalmazó törvényhozót a precíz fogalmazásra!) A jogi rendelkezés célja értelmében vett szándék az, amire oda kell figyelnie a szöveghűség mellett lecövekelte bírónak, ám ennek is négy korlátját rögzíti Scalia. Első

vel ez a könyv alapvetően csak továbbviszi a Scalia által a korábban sok év alatt kifejlesztett textualista jogfelfogást, vele azonosítom a könyvben kifejtett álláspontokat, és az egyszerűség kedvéért mint az ő gondolatait interpretálom a következőkben a könyvet. Korábbi elemzésemet Scalia jogfelfogásáról lásd: *Pokol Béla: A amerikai textualista jogfelfogás felemelkedése. Jogelméleti Szemle* 2002. 3.

4 Lásd *Antonin Scalia/Bryan A. Garner: Reading Law. The Interpretation of Legal Texts*, Thomson and West, 2012. XXVI.

korlát, hogy a jogi rendelkezés céljának az adott jogszabály szövegében benne kell lennie, és azt nem keresheti a bíró ezen kívüli parlamenti viták anyagában. (Azokban csak egy-egy képviselő, pártfrakció elképzelései vannak benne, és ami tényleg többségi konszenzusra talál, az bekerül a jogi szövegbe.) Második korlát, hogy ez csak akkor számíthat, ha tisztán célként megfogalmazva található a jogszabályban, és nem a bíró az, aki egy jogi rendelkezésbe beleolvastatja, hogy mi lehetett ezzel a jogalkotó célja. Harmadik korlát, hogy a bíró mindig csak a kérdéses jogi rendelkezéshez tapadó, konkrét célok fényében értelmezhet, mivel ezekből általánosítással olyan generális normatív szempontokat teremthetne a bíró, – és ezekkel a hasonló esetek sokaságát tudná majd eldönteni –, mely hallgatólagosan törvényhozóvá tenné a bírót. Például, ha egy jogi rendelkezés egy külön kifogást, panaszt, vagy más jogorvoslati utat biztosít egy árucikk vásárlóinak, akkor azt nem lehet úgy kiáltalánosítani, hogy e jogi rendelkezés célja a „fogyasztók védelme”, és ezzel aztán – más hasonló kiáltalánosításokkal – fokozatosan egy önálló normatív szempontrendszer jönne létre a terület eseteinek eldöntésére.⁵ Végül negyedik korlát, hogy még az ilyen szűken megfogalmazott célokra tekintettel sem lehet olyan ítéletet hozni a bírónak, mely már szemben állna az alkalmazott jogi rendelkezés szövegének nyilvánvaló értelmével. A szöveg uralkodik, a jogi rendelkezés célja csak ezen belül segíthet az értelmezésben.

2. Egy következő értelmezési kánon szintén az alkalmazott jogi rendelkezés céljával függ össze, és úgy szól, hogy *a szöveg által lehetővé tett értelmezések közül azt kell alapul venni, amely nem oltja ki annak célját, nem semmisíti meg annak hatékonyságát.* Egy amerikai jogesetben egy tagállami törvényi rendelkezést, miszerint „semmilyen ivó szalon nem működhet iskolához közel egy mérföldön belül” úgy döntött el helytelenül az ivó szalon javára egy bíróság, hogy kötelezte az iskolát a bezárásra, és távolabbra költözésre.⁶ Ez szemben áll ezzel a kánonnal, mert a szöveg ezt az értelmezést lehetővé tette ugyan, de a jogi rendelkezés nyilvánvaló célja épp ellenkező döntést követelte volna meg, és ez szintén benne volt a szöveg lehetséges értelmében.

3. Egy további értelmezési kánon arra utasítja a bírót, hogy *a jogi rendelkezés szövegét mindig úgy kell értelmeznie, ahogy az utca emberei az általános nyelvi képesség birtokában a mindennapokban azt érteni szokták.* Példának álljon itt egy 1961-es eset Louisiana büntető tör-

vénykönyvének alkalmazása kapcsán, mely előírta, hogy az a 17 éven felüli, aki egy 17 alatti gyerekkel nemi kapcsolatot létesít bűncselekményt követ el, és a felnőtt Ernest Gonzalest elítélte első fokon egy bíróság, mert egy 16 éves lánnyal nemi kapcsolatot létesített. A lány előtte már kétszer férjnél volt, és a hétköznapi szóhasználat illetve felfogás egyáltalán nem tartotta már gyereknek, így az ügyvédje fellebbezésére a Louisiana Legfelsőbb Bírósága felmentette a vádlottat erre az értelmezési kánonra alapozva. A mindennapi életben bevett nyelvi értelemben az a 16 éves, aki már kétszer házasságot kötött, nem tekinthető gyereknek.⁷ De egy másik jogi vita is példázhatja ezt az értelmezési kánont, amikor egy vámtarifa ügyében kellett dönteni az 1890-es években az USA Legfelsőbb Bíróságának. A vonatkozó szabály a zöldségekre magasabb tarifát írt elő, a gyümölcsökre alacsonyabbat, és a kérdéses ügyben egy paradicsomimportáló esetét kellett eldönteni. A botanikusok a paradicsomot gyümölcsként osztályozzák, ám a mindennapi életben ezt zöldségnek minősítik, és a legfőbb bírák ragaszkodva a mindennapi életben bevett értelmezéshez szintén ennek minősítve a magasabb vámtarifát hagyták helyben.⁸

4. A következő értelmezési kánon arra a dilemmára ad választ, hogy a hosszabb ideje létező törvények esetében a szavak értelmének történeti megváltozásakor melyik időpontban levő értelmet kell tulajdonítani a szónak: a törvény alkotása idején meglévőt, vagy a történetileg megváltozottat az eset megítélése idején? *Mindig a megalkotáskor meglévő értelmet kell alapul venni – szól ez az értelmezési kánon (originalizmus).* A szavakat és kifejezéseket mindig úgy kell a bírónak érteni, ahogy azt a jogalkotó érthette. Ha ezzel az értelemmel már nem lenne megfelelő a régi szabály a megváltozott körülmények között, akkor a törvényalkotónak kell új jogszabályt alkotni, és nem a bírónak átértelmezni a régit. Az ezzel szembenálló felfogás a 'dinamikus törvényértelmezés', vagy ennek az alkotmányértelmezésre átvitt változata az 'élő alkotmány' felfogása, amely a „holtak fogságából” akarja kiszabadítani a márt, és a bírót (alkotmánybíró) felruházná a megváltozott jelentések bevitelére a jogi rendelkezésekbe, illetve az alkotmány esetében ennél tágabban a megváltozott körülményekre hivatkozva az alkotmánybírák maguk írhatnák át az alkotmányt.⁹ Scalia erről szóló elítélő véleményéhez korábbi kollégáját, Rehnquist főbíró idézi: „This version of living Constitution is genuinely corrosive of the fundamental values of our democratic society.”¹⁰ Scalia példái közül az első erre egy ezt meg-

5 Scalia–Garner: i. m. 57.

6 Scalia–Garner: i. m. 63.

7 Scalia–Garner: i. m. 73–74.

8 Scalia–Garner: i. m. 77.

9 Lásd William N. Eskridge: Dynamic Statutory Interpretation. Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1996.

10 Antonin Scalia–Bryan A. Garner: Reading Law. The Interpretation of Legal Texts. Eagan, Thomson and West, 2012. 83.

sértő jogértelmezés és ítélet, melyben az amerikai szövetségi Legfelsőbb Bíróság 1976-ban (amikor még nem volt ennek tagja Scalia) úgy döntött, hogy egy bűncselekményre a túlzott mértékű szabadságvesztés is az kegyetlenség alkotmányi tilalmába ütközik, noha ez eredeti értelme szerint a fizikai kegyetlenséget jelentő büntetések tilalmazta. Az originalista értelmezési kánon alapján utasította el a Scalia azt az 1989-es New York államban hozott ítéletet is, amely egy lakásbérleteket szabályozó törvénynek egy passzusát – miszerint az elhalt bérlő házastársát és vele élő családtagjait a bérbeadó nem teheti ki a lakásból, és azok jogosultak a bérleti viszony folytatására – úgy értelmezte, hogy az élettárs is családtagnak minősül, és a törvény erejénél fogva az elhalt bérlő helyére léphet.¹¹ A család fogalmába nem tartozott a törvény meghozatala idején az élettárs, és ha az időközbeni társadalmi elterjedtsége miatt ez újabban már indokolt lenne, akkor módosítsa a törvényt a törvényhozó, expliciten átfogalmazva a család fogalmát, és foglalja be ebbe az élettársi viszonyt is, vagy egy kiegészítő passzusban úgy módosítsa a törvényt, hogy a bérleti jogviszony folytatása szempontjából a családtagokkal egy tekintet alá esik az elhalt élettársa is. Ám az esetileg döntő bíróság nem teheti meg, hogy a fogalmak megváltozott értelmére utalva maga bővítsé ki a család fogalmát. Scalia utal még arra, hogy a jogirodalmi vitákban az originalizmusnak két eltérő értelme is van, és elterjedt a *törvényhozó eredeti szándéka értelmében az originalizmusról* beszélni. Ez a szándékkutató jogfelfogás (*purposivism*), amely a bírót a törvény szövege helyett a törvényelőkészítési anyagok felé irányítja. Ezzel szemben Scalia csak az originalizmus másik értelmét fogadja el, amely nem a törvényhozó eredeti szándékát, hanem a törvényszöveg *eredeti jelentését* érti originalizmus alatt.

5. *A szöveg rendelkezésében adott jog gyakorlásához szükséges cselekvéshez való jog akkor is beleértendő a rendelkezésbe, ha az szövegszerűen nincs benne* – szól a következő értelmezési kánon. Például, ha egy rendelkezés szövegében az áll, hogy valaki jogosult learatni a búzát valahol, akkor az a joga, hogy belépjen a földre akkor is fennáll, ha azt a szöveg nem is említi. Minden olyan cselekvés, ami szükséges egy jog gyakorlásához, implikálja az ezekhez való jogot kifejezett említés nélkül is. (Átfogóbban ez a többről a kevesebbre következtetés joglogikai érve, de Scalia kerüli a joglogikai értelmezési formulákat, és – mint majd látni fogjuk – néhány esetben ezeknek nyelvi értelmezési szabállyá szűkítését hajtja végre.) Ez a szövegből-implikáló-értelmezési formula azonban nem mehet el addig, hogy egyszerű joghézag esetében a bíró erre hi-

vatkozva maga alkossa meg a hézagra a vonatkozó normatívát: „It is a part of the skill, and honesty, of the good judge to distinguish between filling gaps in the text and determining what the text implies”.¹² Az utóbbi esetre Scalia példája egy friss ítélet 2011-ből, melynél New York állam büntetőtörvénykönyvének biztosítási csalás tényállása merült fel. Ezt tartalmazta a törvénykönyv, de az utóbbi években egy másik törvény bevezette az egészségügyi biztosítási csalás fogalmát anélkül, hogy a büntetőtörvénykönyvben a biztosítási csalás tényállását úgy módosították volna, hogy beleférjen az egészségügy terén elkövetett biztosítási csalás is. Egy egészségügyi szolgáltatást szervező intézmény vezetőjét ezzel vádolták meg, és az első fokon eljáró bíróság a joghézagot betöltve úgy értelmezte a helyzetet, hogy itt csak egy új alesetről van szó, melyet a korábbi általánosabb jellegű tényállás alá lehet foglalni. A new yorki fellebbezési bíróság azonban megváltoztatta az ítéletet, kijelentve, hogy itt joghézagról van szó, amit bíróság nem tölthet be, csak a törvényhozás egy kifejezett módosítással.

Ezt az értelmezési kánont Scalia később a kontextuális értelmezési szabályok között is megismétli olyan oldalról tágítva ezt, hogy ami egy jogi rendelkezés szövegében megadott jog gyakorlásából elkerülhetetlenül következik, azt nem lehet tilalomként értelmezni, és ezzel megakadályozni az adott jog gyakorlását. Ám ez jogtágítás csak akkor elfogadható, ha tényleg nem lehetne e nélkül elvégezni a feljogosított cselekvést, és az nem lehet érv, hogy e nélkül csak nehezebben lehetne azt megvalósítani – ahogy az Illinois állam Legfelsőbb Bírósága indokolta egy 1839-es ítéletét.¹³ Scalia jelzi, hogy ez az értelmezési szabály bizonyíthatóan már az 1700-es évek közepén megvolt az angol jogban, és talán még korábban is, így Shakespeare Velencei kalmár c. darabjában a jogászi abszurditás példázatára adott híres érvelés, miszerint Shylock ugyan fel lehet jogosítva egy font hús kimetszésére adósa testéből, de közben egy csepp vért sem hullathat, jogászilag már akkor tarthatatlan volt, és Shakespeare gúnyolódása („O upright judge... O learned Judge!”) csak az átfogó szellemi élet jogászlelenségének terméke volt.

6. *Általános szavak használatát a jogi rendelkezések szövegében nem lehet a jogalkotó szándékára hivatkozva szűkíteni* – hangzik a következő értelmezési iránymutatás. A törvényhozó legtöbbször konkrét probléma felmerülésekor alkotja meg a rendelkezéseit, és annak fényében szabályoz, ám ezt csak apropónak tekintve nagyon sokszor szélesebb szóhasználattal fogalmaz. Ennek több oka lehet, például a szabályozást átgondolva felmerült, hogy az igazságosság zsinórmérték-

11 *Scalia–Garner*: i. m. 90.

12 *Scalia–Garner*: i. m. 97.

13 *Scalia–Garner*: i. m. 193.

szerű mércéje nem engedi meg, hogy csak a felmerült probléma vonatkozásában mondjanak ki valamit stb. A bírói gyakorlat azonban sokszor szűkíteni igyekszik az általános megfogalmazást, kihagyva egyes esetköröket az alkalmazásból, és ezt legtöbbször a jogalkotásakor felmerült konkrét problémára vagy szóhasználatra utalással teszik. Így például a XIV. alkotmánymódosítást – mely a rabszolgaság megszüntetése után főként a feketék védelmét szem előtt tartva született, de az egyenlőség követelményét „all persons” (minden személy) vonatkozásában rögzítette –, sokszor úgy próbálták értelmezni a bírói döntésekben, hogy az csak a feketékre vonatkozik, más egyenlőtlenségre az nem jelelt alkotmányi tilalmat, vagy legalábbis nem olyan mértékűt, illetve némileg tágítva csak a kisebbségi helyzetben levők egyenlőségét védi ez.¹⁴ Vagy ugyanígy felvetődött, hogy a nők választójogának egyenlősége esetében nem lehet a XIV. alkotmánymódosítás egyenlőség védelmét alkalmazni, mert ennek elfogadása idején a nőknek még nem volt választójoga, így azt nem akarhatta védeni az alkotmányozó az „all persons” szóhasználat ellenére. Scalia azok pártján áll ebben az értelmezési vitában, akik szerint mindig a nyelvi kifejezés általános értelme dönt, és a történeti szándék nem állhat szemben ezzel.

7. *Valami említése egy jogi rendelkezés szövegében kizárja abból a nem említett másokat* – fogalmazza meg Scalia nyelvi leszűkítéssel az ismert joglogikai érvt (argumentum a contrario) Ezzel az érveléssel döntött az 1800-as évek közepén egy amerikai tagállami Legfelsőbb Bíróság egy bíróválasztásra vonatkozó ügyben. A tagállami alkotmány úgy rendelkezett, hogy felsőbbbíró-sági bírót mindig csak a kormányzó és a tagállami törvényhozó testület együtt választhatja meg a hivatalába, de egy későbbi törvényben lehetővé tették, hogy ideiglenes jelleggel a kormányzó egyedül is kinevezzen a tagállamban ideiglenes felsőbbbíró-sági bírót. A Legfelsőbb Bíróság a most említett érvtel úgy döntött, hogy ha választást írt elő a tagállami alkotmány, akkor ezzel kizárta a más hivatalba emelési módokat, és így alkotmányellenes ez a törvényi rendelkezés.¹⁵ De hogy ezt az értelmezési kánont nem minden amerikai bíróság használja, azt Scalia helytelenítve említi egy 1994-es eset kapcsán is. Mississippi tagállamban egy törvényi rendelkezés lehetővé teszi, hogy az adott tagállamban a helyettes kerületi ügyészt a megfelelően megválasztott (duly elected) vezető ügyész saját mérlegelésében felmentse. Néhány esetben azonban a vezető ügyészt, ha választási ciklus közepén volt üre-sedés a poszton, a tagállami kormányzó nevezte ki, és egy ily módon kinevezett ügyész tette ki a hivatalából

a helyettesét a vitás ügyben. Mississippi Legfelsőbb Bírósága azonban úgy döntött, hogy analógiával élve odavonta a kinevezettet is „duly elected” hivatalba kerülés mellé, és jogosnak ítélte meg az ő esetében is a helyettes eltávolítását. Scalia jelzi persze a bizonytalanságot is ezzel az értelmezési kánonnal kapcsolatban. Például sokszor csak a helyben szokásos legnyilvánvalóbb tilalmat írják ki egy bolt, vendéglő ajtajára – „kutyát behozni tilos!” –, de természetesen más állatok ezzel nem kapnak engedélyt a behozatalra. Ha perre kerül azonban ilyen esetekben a dolog, akkor a bírónak több értelmezési kánont is mérlegelni kell.

8. *A konjunktív kontra diszjunktív értelmezési kánon iránymutatásai* jelentik Scalia következő elemzését, és itt jelenik meg különösen, hogy a szöveg nyilvánvaló értelmének kötelező erejének terjedelme mennyivel nagyobb lehet annál, mint amit első látásra egy átlag jogász gondolná. Az „és” illetve a „vagy” kötőszóval összekötöttek eltérése jön itt számba, de ha ezek negációval, esetleg többes számmal együtt szerepelnek, vagy más specifikus összekötő szó színezheti értelmüket, és akkor különböző esetek jönnek létre, ám ezek általános nyelvi értelme így is biztos iránymutatást ad, és így a nyilvánvaló értelem ezzel együtt köti az jogalkalmazót.

Alapeset, ha tisztán felsorolás szerű (konjunktív) vagy vagylagos (diszjunktív) a rendelkezés szövege, ilyenkor, ha valami megítéléséhez kettő vagy több jellemző „és” kötőszóval összekötötten áll, akkor csak abban az esetben lehet ezt megítélni, ha ezek mindegyike létezett az adott esetben, míg a vagylagosnál elég az egyik megléte is. Az egyszerűség ellenére ezzel is a legnagyobb értelmezési zavar létezik az amerikai joggyakorlatban, például a jól ismert alkotmányi tilalom a „kegyetlen és szokatlan büntetések tilalmáról” (cruel and unusual punishment) nyilvánvalóan csak azokat a büntetéseket tilalmazza, melyek kegyetlenségük mellett szokatlanok is az adott esetben, de sokszor eltekintenek a kettős alkotmányi követelménytől a bírák. Így például Scalia bíró párhuzamos véleményében fejtette ki 1991-ben a legfőbb bírói fórum egy ítéletéhez, hogy az aránytalan büntetési tétel talán lehet kegyetlen az adott esetben, de „unusual” (szokatlan, különös, furcsa) semmiképpen nem, így erre alapozva nem lehetne alkotmányellenességet kimondani.¹⁶ Ugyanígy az USA alkotmányának I. cikke 8.§-nak rendelkezése olyan fogalmazásban adja meg a szövetségi szintnek a jogot a hatáskörében törvények megalkotására, hogy azok „szükségesek és megfelelőek” (necessary and proper) legyenek, és a vita esetén az a legfőbb bírák mindkét követelmény érvényesülését

14 *Scalia–Garner*: i. m. 101.

15 *Scalia–Garner*: i. m. 109.

16 *Scalia–Garner*: i. m. 116.

vizsgálniuk kell. De néha vita lehet egy törvényben két megkövetelt feltétel együttes követelményéről, mint egy 2005-ös bírósági ügyből kitűnt. Egy 1965-ös adójogi szabályról volt szó, amely a távolsági telefonhívások bevétele utáni adót szabályozta, és mivel ekkor a gyakorlatban egyetlen nagyvállalat, az ATT bonyolította le ez az USA-ban, amely a tarifánál a távolságot és a telefonálási időt együttesen vette figyelembe, a törvényi szabályozás erre szabva úgy szólt, hogy a két mérési dimenzió alapján beszédett bevételek után kell adót fizetni. Ezután más cégek is beléptek erre a piacra, amelyek már csak a telefonálási időt vették alapul a telefonálási tarifáknál, és a távolságot nem, és erre állt át 1997-ben az ATT is. Ez alapján felmerült, hogy nincs egyetlen cég sem, melynek adót kellene fizetnie ebben a szektorban, mert nincs olyan, amelyik a két feltétel együttes mérése alapján szedné a telefonálási díjakat, és így – állították jogászaik – kiestek az adófizetési kötelezettség alól. A szövetségi kerületi bíróság azonban nagy értelmező szótárokat alaposan igénybe véve a rendelkezés konkrét szövegezése alapján úgy döntött, hogy az „és” kötőszó ellenére bármelyik mérési dimenzió alapján beszédett telefonálási díjból származó bevétel az adójogi rendelkezés alá tartozik: „ (...) there is a toll charge which varies in amount with the distance and elapsed transmission time of each individual communication”.¹⁷

Az előbbi aleset a követelmények összekötését jelentette, de lehetséges, ha tiltás esetén van a konjunktív vagy diszjunktív összekötés. Felsorolásszerű, konjunktív összekötésben („Aki x), y) és z) cselekvéseket kifejt, azt meg kell bírságotlani.”) egyszerű a rendelkezés értelme, csak a cselekvések együttes kifejtése tiltott, míg ha diszjunktív összekötés áll („Aki x) vagy y) vagy z) cselekvéseket kifejt, azt meg kell bírságotlani.”), akkor nyilvánvalóan a felsoroltak közül bármely egyedi cselekvés kifejtése is tiltott, és bírságotlás alá esik. Bonyolultabb szövegezésű összekötéseknél azonban ez az egyszerűnek tűnő értelmezési szabály is dilemmákat vet fel, mint azt a USA Wyoming tagállamának Legfelsőbb Bíróságán eldöntött egyik esete mutatta 1976-ban. A gyerekek örökbefogadásáról szóló tagállami törvény úgy rendelkezett, hogy négy esetben a gyerek örökbe adását annak ellenére elrendelhetik, ha a szülei ehhez nem járulnak hozzá, felsorolva: ha gyerekekkel való kegyetlen bánásmód miatt a bíróság elítélte az örökbeadást ellenző szülőt, ha szülői jogaitól a bíróság jogerősen megfosztotta, ha a szülő önkéntes elhatározásából elhagyta ezt a gyermekét, ha a bírság előtt bizonyítást nyert, hogy a szülő az örökbefogadást kérő indítványt megelőző egy évben nem járult hozzá gyereke ellátásához. A szövegezésben ezek az esetek diszjunktívan, „vagy” kötőszóval álltak egy-

más után, de a negyedik esetben ezt elhagyták, és a vitás ügyben az örökbeadást ellenző apára állt a negyedik eset, ám ő ahhoz az értelmezéshez ragaszkodott, hogy mivel itt nincs vagylagosság a harmadik esethez képest, azt konjunktív feltételnek kell értelmezni, és ez alapján csak akkor adhatnák örökbe gyermekét engedélye nélkül, ha az a feltétel is állna (önkéntesen elhagyta volna gyermekét). Az örökbefogadó szülők ezzel szemben úgy értelmezték a négyes felsorolást, hogy ha az első három esetben „vagy” kötőszóval lettek ezek összekötve, akkor annak ellenére, hogy itt se „és” se „vagy” kötőszó nem állt, nyilvánvalóan úgy kell értelmezni a negyediket is, mintha itt is a „vagy” kötőszó állna. (Így értelmezve pedig elesett volna az apa beleegyezési joga, és elhárult volna a gyerek örökbefogadása elől ez az akadály.) A legfőbb bírák úgy foglaltak állást, hogy ha két feltétel között nincs kötőszóval összekötés, csak felsorolásszerűen állnak egymás után, azt együttes, konjunktív feltételnek kell tekinteni, és ezzel az apa javára döntöttek.¹⁸ Scalia elégedetten konstataulta a szigorúan textualista ítéletet.

9. *A rendelkezés értelmének abszurditása annak félreteljesítését eredményezi a bírói döntésben* – szól a következő értelmezési kánon (*unintelligibility canon*). Scalia egy régi írt törvényi rendelkezéseit hozza ennek példázatára, melyek szerint az új törvényt a régi anyagából kell építeni, és következő rendelkezésben előírta, hogy az elítelteteket az új átadásáig a régi börtönben kell tartani. A törvény ezzel az abszurditással önmaga semmisítette meg értelmét, és mint abszurd előírást, a bírónak félre kell tennie, ha ilyen törvény alapján kellene ítélnie. Mikor jön létre ez az abszurditás, lehet persze feltenni a kérdést, hisz az előbbi esetben is lehetne kikerülően úgy értelmezni a rendelkezést, hogy a rabok a régi börtönük anyagából készülő új börtön létrejöttéig szabad ég alatt, bódékban valahogy őrizhetők, és így nem is abszurd a rendelkezés. Scalia példája egy 1980-as szövetségi legfelsőbb bírósági esettel az abszurdnak minősítés bemutatására a textualista bíró meglepő szabadságát mutatja a törvényhozóval szemben. A foglalkoztatás biztonságáról és egészségvédeleméről szóló törvény felhatalmazta az erre felállított szövetségi hatóságot, hogy előírásokat adjon ki az egyes szektorokra, és ezen belül a mérgező anyagok kezelésére olyan mércéket, melyek a lehetséges mértékig (*to the extent feasible*) biztosítják, hogy egyetlen alkalmazott se szenvedjen egészségkárosodást. A nagy amerikai szakszervezeti szövetség, az AFC-CIO bíróság előtt megtámadta az American Petroleum Institute-ot, hogy nem tett eleget ezeknek az előírásoknak, és a szövetségi legfőbb bírói fórumig eljutva

¹⁷ Scalia–Garner: i. m. 117.

¹⁸ Scalia–Garner: i. m. 123-124.

kellott dönteni ebben az ügyben. A bíróság igazat adott a szakszervezetnek, úgy értékelve a törvényi felhatalmazás alapján kiadott szektorális előírásokat, hogy azok nem voltak megfelelően alátámasztva adatokkal. Párhuzamos véleményében Renquist főbíró azonban úgy érvelt, hogy a törvénynek az a felhatalmazása, amely a „megfelelő mértékű” védelem mércéinek kialakítására hatalmazta fel a szabályozó hatóságot, tulajdonképpen egy üres formulára alapozást jelentett, mely semmilyen irányutatót nem tartalmaz. Mihez kell „megfelelő mértékűnek” lenni ezeknek a mércéknek? Hogy ne tegyék tönkre az iparág versenyképességét, vagy hogy a költségek ne múlják felül az elért jótékony hatásokat, vagy inkább hogy a technológiai szintig lehetségest jelzi ez a mércé? Nincs valódi normatív tartalma ennek az üres formulának, mondta Renquist főbíró, így ez tulajdonképpen a törvényhozási jogkört delegálta ezzel a felhatalmazással a szabályozó hatóságnak, és ez így alkotmányellenes.¹⁹ Scalia elfogadja Renquist érvelésének első felét, de ebből az abszurditás értelmezési kánonjával inkább úgy ítélne (1980-ban ő még nem volt tagja az USA legfőbb bírói fórumának), hogy mivel a felhatalmazásnak alapul fekvő „megfelelő mértékű” védelem mércéjének nem volt semmilyen tényleges értelme, így ennek mint abszurd rendelkezésnek félretételre kell kerülnie: „If it was clear in this case that there was no meaning intended by a majority of Congress, then the product would be not an unconstitutional delegation but a meaningless and hence inoperative provision.”²⁰

10. A következő két értelmezési kánon talán inkább csak az angol nyelvi használatra vonatkozatható, de példát adhat más nyelveknél is a nyilvánvaló értelem terjedelmének meghatározásához, és itt is értelmező formulák kialakításához segíthet.

a) *A névmások és a jelzők mindig az előttük levő utolsó szóra vonatkoznak* – szól az angol nyelv általános értelmezési szabálya, és Scalia példája ennek bemutatásánál az USA elnöke és alelnöke közötti hivatalátszálásra vonatkozik. Ha az elnök meghal, lemond vagy alkalmatlanná válik hivatala ellátására, akkor az alkotmány II. cikke értelmében az alelnök válik elnökké. Ez azonban a szövegezés miatt sok alkotmányjogászt arra indított, hogy tagadja ezt, és azt állítsa, hogy az alelnök nem válik elnökké, csak alelnökként látja el a ciklus végéig az elnök jogait, elnöki jogokkal felruházott alelnök marad. Dilemmaként vetették fel ugyanis, hogy a hivatal száll-e át az alelnökre – és akkor elnöké válik – vagy csak az elnöki hivatal jogai és kötelezettségei, és ennek gyakorlása közben is megmarad akkor alelnöknek. A vitás alkotmányszöveg így

szól: „Death, Resignation, or Inability to discharge the Powers and Duties of the said Office, the Same shall devolve on the Vice President.” A „Same” a hivatal, vagy csak ennek jogai és kötelezettségei vonatkozásában jelenti-e az átszállás előírását? Az alkotmányjogi vitatás ellenére a bevett gyakorlatban az ilyen esetekben az elmúlt kétszáz évben a teljes hivatal átszállását értelmezték, és az alelnök elnökké válását, és Scalia ezt az értelmezést a most jelzett nyelvtani szabállyal tartja helyesnek. Itt nincs szerinte alkotmányjogi dilemma, az angol nyelv általános szabálya a nyilvánvaló értelem alapján csak ezt az értelmezést támasztja alá. (Persze hatalmas politikai erők és érdekek nyomása esetén ez *vitássá tehető*, és itt mutatkozik meg a nyelvtani értelmezés és a jogértelmezés eltérő terepének sajátossága – tegyük hozzá!)

b) *Igék vagy főnevek névelő nélküli felsorolásszerű szövegezésében az első tagnál levő jelző vagy határozó mind-egyikre vonatkozik, ám ha névelővel állnak, akkor nem, és ha egy határozó az egyik után vessző elválasztása nélkül áll, akkor az csak arra vonatkozik* – szól a következő angol nyelvi általános értelmező kánon. „Jótékony célú intézmények és társaságok” – szól a szöveg, és ekkor mind az esetben előforduló intézménynek, mind a társaságnak jótékony célúnak kell lenni ahhoz, hogy alkalmazható legyen a rendelkezés mindkettőre. Névelővel ennek épp a fordítottja igaz: „a jótékony célú intézmények és a társaságok” szövegezés esetén a társaságoknak már nem kell jótékonynak lenni ahhoz, hogy a rendelkezés alkalmazható legyen. Ez az értelmezési szabály az előbbi kombinációja esetén is áll: „Delaware-i vállalatok és a partner-vállalataik mentesek a bejelentkezési kötelezettség alól” szövegezés úgy érthető, hogy a partnervállalatoknak már nem kell Delaware államban regisztráltaknak lenni ahhoz, hogy vonatkozzon rájuk az előírás.

Bonyolultabb felsorolásnál és határozók beiktatása esetén azonban sokszor a legfőbb bírói fórumig elmegy a szövegezésből eredő jogi dilemma megoldása. Ezt történt egy 1972-es jogesetnél, amikor egy börtönigazgató-helyettest tiltott fegyverviselés miatt helyeztek vád alá az USA egyik tagállamában. A törvényi rendelkezés úgy szólt, hogy elrejtendő pisztolyt vagy veszélyes fegyvert viselni tilos, „(...) kivéve börtönigazgatóknak, helyetteseiknek, rendőröknek, a hadsereg tagjainak, a tengerészet tagjainak vagy a Nemzeti Gárda tagjainak és tartalékosainak szolgálat közben”. A vádlott helyettes börtönigazgató volt, fegyvert találtak nála, amikor nem volt szolgálatban, így vádat emeltek ellene. Az első fokon elítélték, de a fellebbezési bíróság megváltoztatta az ítéletet, és felmentette a vádlottat, a nyelvtani szabályok szerint értelmezve a jogi rendelkezés szövegét. Értelmezése sze-

19 Scalia–Garner: i. m. 136-137.

20 Scalia–Garner: i. m. 137.

rint, mivel a törvényszövegben nem volt vesszővel elválasztva a „szolgálat közben” korlátozás a fegyverviselésre a közvetlenül előtte álló „nemzeti gárda tartalékosai”-tól, ezt a nyelvtani szabályok szerint úgy kellett értelmezni, hogy ez csak erre vonatkozik, és a többi esetében az általános fegyverviselés engedélyezése következett ebből. Ám ha elválasztotta volna vesszővel ezt a határozót a felsorolásban levő utolsó tagtól, akkor ez mindegyikre vonatkozott volna.²¹

A következő kilenc értelmezési kánon többségét Scalia elkülönítve a kontextuális értelmezés csoportjaként írja le, noha a korábbiak többsége is a kontextusba ágyazta be valamiképpen a nyelvtani értelmezést, és érdemes megemlíteni, hogy ezzel a szétbontással a jogértelmezési tanok között általában csak „a” kontextuális értelmezésnek nevezett egyetlen kánon helyett egy sokkal cizelláltabb támpontrendszert kaphatnak a bírák a jogi rendelkezések szövegének értelmezéséhez. Másik oldalról persze ez azt is jelenti, hogy ezzel a bírák sokkal inkább a törvényszöveghez kötöttekké válnak, és a kontextuson belül sokkal feszesebben csak rögzített irányokba értelmezhetik e kánonok alapján a szöveget. Aktivista bírák, akik alig várják, hogy „vége legyen” a szövegnek, és ezután már szabadon, maguk határozhatják meg az ítéletüket, nem fogják szeretni a szöveghez kötésnek ezt a megnövekedését.

11. A konzisztens szóhasználat feltevésének kánonja úgy szól, hogy *egy jogszabályon belüli a használt szavaknak mindig ugyanaz az értelme, és ez másik oldalról azt tartalmazza, hogy ha egy fogalmi körben valamire már más kifejezést használnak ugyanabban a jogszabályban, akkor abból az értelem megváltozására kell következtetni.* Angol nyelvi példát hozva jelzi Scalia, hogy ha a föld jelzésére a szövegben „land” áll, ezzel szemben más helyen „real estate” (földingatlan), akkor az utóbbi feltehetően a nyers föld mellett ezek feljavítására, kultiválására vonatkozó tartozékokat is magában foglalja.²² Persze ez a kánon legalább annyira a jogszabályszerkesztőknek is szól, mint az eseteket eldöntő bíráknak, és ezt szem előtt kell mindig a szóhasználat választásánál eljárniuk, de a legtöbb esetben ez így is történik. Mindenesetre, ha ehhez az értelmezési kánonhoz a bírák szigorúan tartják magukat, akkor a jogszabályszerkesztők is feszesebben betartják az állandó szóhasználat parancsát a tervezetek készítésénél, és mindez a bírák erősebb törvényhez kötöttségét hozza létre. A másik irányú probléma az állandó szóválasztásánál az, hogy ha mást akar kifejezni a törvény egy kifejezés választásánál, akkor pedig nem használhatják ugyanazt a szót, még ha az általános, minden-

napi nyelvhasználaton belül néha azt azzal is ki szokták fejezni. A törvényszerkesztőknek épp ezért a különbség jelzésére más szót kel választani, és amellet kell kintartania ennek jelzésékor mindvégig. Vagyis ez a kánon kétoldalú: ugyanarra mindig ugyanazt a szót, eltérő jelentésre mindig mást kell alkalmazni. Ezt a kánont még úgy is konkretizálni lehet, hogy különösen a nagyobb jogszabályokon, kódexeken belül a szűkebb fejezeteken, címeken belül kell törekedni az állandó szóhasználatra – és a bírának az e szerinti értelmezésre –, mert a szavak sokértelműsége miatt lehet, hogy egy teljes jogszabályon belül nem lehet kintartani a fenti szóválasztási szabálynál. (Például az angol nyelv „state” kifejezésének értelmei közül csak az amerikai alkotmány négy eltérő jelentésben használja ezt.)

12. *A jogi rendelkezés szövegében lehetőleg levő minden kifejezésnek értelmet kell adni az adott rendelkezés értelmezésénél, és egyet sem lehet ignorálni ennél, így olyan értelmezést kell mindig választani, mely e követelményt teljesíti, és háttérbe kell tolni az ezzel szembenálló értelmezést (surplusage canon).* Példa lehet ennek megsértésére egy 1983-as jogeset, amikor New York államának lakbér-limitálási törvénye került alkalmazásra, mely egyik rendelkezésében kimondja, hogy ebből ki vannak zárva – és így magasabb lakbér fizetésére kötelezhetőek – azok a foglalkozásúzésre, kereskedelemre és más nem lakáscélra szolgáló lakások, melyeket kizárólag nem lakáscélra használnak. Ezután 52 orvos nyújtott be keresetet a magasabb lakbér kiszabása ellen, mivel a tulajdonos e rendelkezés alapján megemelte lakbérüket, és azzal érveltek, hogy az orvosi rendelő használat mellett ők egyben lakásként is használják azokat. A tagállami fellebbezési bíróság azonban úgy érvelve, hogy a lakbér-limitálási törvény célja nem az volt, hogy a tehetősek érdekében beavatkozzon a lakáspiaci viszonyokba, és csak a tipikus lakáshasználók védelmét szolgálja, helybenhagyta a magasabb lakbérüket. Ezzel az értelmezéssel lényegében a „kizárólag” (*exclusively*) kifejezést eltüntette a törvényszövegből, és úgy értette a rendelkezést, mintha azt bele sem írták volna.²³ Egyet lehet talán érteni jogpolitikailag egy ilyen értelmezéssel – ismeri el Scalia –, de a bíró törvényhez kötöttsége nem engedi meg, hogy eltüntessen egy fontos értelmet hordozó kifejezést az alkalmazott törvényszövegből.

13. A harmónia értelmezési kánonjának parancsa úgy szól, hogy *nem lehet úgy értelmezni egy jogszabály egyik rendelkezését, hogy az ellentmondásba kerüljön egy másik rendelkezésével, és mindig azt az értelmezést kell vá-*

21 *Scalia–Garner*: i. m. 150-151.

22 *Scalia–Garner*: i. m. 170.

23 *Scalia–Garner*: i. m. 175.

lasztani, mely harmóniába hozza a rendelkezéseket. Ha nem lehet a harmóniába hozást semmiképpen végrehajtani a szöveg nyilvánvaló értelmének sérelme nélkül, akkor vagy a „speciális lerontja az általánost”- értelmezési szabállyal kell a kiutat megtalálni, ha azonban ez sem megy, akkor mint értelmetlen és alkalmazhatatlan jogszabályt félre kell tolni. (Lásd e két esetet a következőkben.) Scalia példája erre egy 2010-es jogeset Arizona legfőbb bírói fórumának döntései közül, melyben a tagállami büntetőeljárás törvénynek a próbára bocsátási rendelkezése volt vitás. Az elítélt fellebbezett, és azt kifogásolta, hogy az elsőfokú bíróság két kisebb bűncselekményért elítélve és mindkettőt felfüggesztett szabadságvesztéssel sújtva úgy határozta meg a kétszer négyéves próbaidőt, hogy azok egymásután kezdődnek. A törvény úgy rendelkezik, hogy próbaidő attól a naptól kezdődik, amikor az ítéletet kiszabták, vagy ahogy a bíróság meghatározta, de egy következő rendelkezése előírja, hogy „késlekedés nélkül” kell kezdődnie a próbaidőnek. A fellebbező szerint a kifogásolt ítélet szerint azonban a második négyéves próbaidő nem kezdődik azonnal, „késlekedés nélkül”, és így törvénytörő a bíróság ítélete. A fellebbezteli bíróság a harmonikus értelmezési parancsra hivatkozva úgy érvelt, hogy a két szembenálló rendelkezésnek úgy lehet harmonikus értelmezést adni, ha a „késlekedés nélkül” kifejezést úgy értjük, hogy az első próbaidő letelte után kell „késlekedés nélkül” kezdődnie a második próbaidőnek.²⁴

14. *Ha ellentmondó jogi rendelkezések merülnek fel egy jogeset eldöntésére, akkor mindig a speciálisan az esetre konkrétan illő rendelkezést kell előnyben részesíteni, az általánosabban szabályozó rendelkezést félretolva* – szól széles körben ismert jogértelmezési szabály („a speciális lerontja az általánost”). Ám ezt keresztezheti az ütköző rendelkezések feloldásának a másik ismert értelmezési szabálya, miszerint a „későbbi lerontja a korábbi”. Ekkor a kettő kombinálásából eredő értelmezési szabály az, hogy a későbbi csak akkor rontja le a korábbi rendelkezést, ha azzal azonos általánosságú szinten áll, és ha egy későbbi csak általánosan mond ki egy ellentétes normát, ami alá vonható ugyan egy korábbi speciálisabb szabályozás, de ezt az nem rontja le. Egy konkrét speciális rendelkezést csak egy későbbi, ellenkező értelmű konkrét, speciális rendelkezés ronthat le. Erre példa lehet Nebraska államának legfőbb bírói fóruma elé került eset, amikor egy 1986-os nyugdíjra vonatkozó törvényi rendelkezést támadtak meg egy nyugdíjas nevében – mely alapján az nyugdíjba került – azzal az indokkal, hogy ez a törvényi rendelkezés szemben áll a diszkrimináció tilalmá-

ra vonatkozó 1963-as tagállami diszkriminációellenes törvény életkor szerinti megkülönböztetés tiltásának szabályával. A nyugdíjtörvény – ösztönözve a kormányzati alkalmazottak hamarabbi nyugdíjba vonulását – úgy szabályozott, hogy el lehet már menni 55 év alatt is nyugdíjba, és aki 55 éves korhatár felett megy el, az bizonyos juttatásoktól elesik az 55 év alattiakhoz képest. A Nebraskai Egyenlő Bánásmód Hivatal egy 55 év feletti nyugdíjas nevében perelve azt állította, hogy az életkor szerinti megkülönböztetés szembeáll az 1963-as diszkrimináció-ellenes törvény rendelkezésével. Nebraska legfőbb bírói fóruma úgy érvelt, hogy a speciálisan nyugdíjra vonatkozó későbbi törvénnyel szemben nem lehet hivatkozni egy korábbi, általános jellegű megkülönböztetést tiltó törvényre, és ezt úgy kell érteni, mint egy később hozzáfűzött speciális kivétel beiktatására.²⁵

Ebben az esetben a speciális egyben későbbi is volt, így a későbbi már önmagban lerontotta a korábbi, de egy másik 1974-es eset pontosabban példázza a korábbi speciális törvényi rendelkezés dominálását a bírói döntésben egy későbbi általánosabb jellegű törvényi szabályozással szemben. Egy 1934-es szövetségi törvény az őslakos indiánokat segítve előírta, hogy az Indián Ügyek Hivatalában az alkalmazottak felvételénél előnyben kell részesíteni az indián őslakosokat, míg az 1972-es egyenlő foglalkoztatásról szóló szövetségi törvény megtiltotta a származás szerinti megkülönböztetést a szövetségi hivatalok foglalkoztatási politikájában. Ez utóbbi alapján egy fel nem vett nem őslakos perre ment, de a szövetségi Legfelsőbb Bíróság a „későbbi általános a korábbi speciális törvényi rendelkezést nem rontja le!” értelmezési szabályra hivatkozva elutasította kérelmét: „The Indian preference statute is a specific provision applying to a very specific situation. The 1972 Act, on the other hand, is of general application. Where there is no clear intention otherwise, a specific statute will not be controlled or nullified by a general one, regardless of the priority of enactment.”²⁶

15. *Ha két ellentmondó rendelkezést egy törvényben nem lehet harmóniába hozni, akkor mindkét rendelkezést félre kell tolni, és úgy kell tekinteni, hogy kioltották egymás értelmét* – szól a harmonikus értelmezés parancsa. Ez tulajdonképpen az abszurd értelem tilalmának a 9. pontban megfogalmazott parancsából fakad, de a bírák sokszor ezt igyekeznek elkerülni, és a jogalkotó egész törvényben megmutatózó szándékának feltárásával azt igyekeznek érvényesíteni, amelyik jobban megfelel ennek, és csak másikat tolják félre. Ezzel a megoldással szemben Scalia elutasító – a törvény tiszt-

24 *Scalia–Garner*: i. m. 180.

25 *Scalia–Garner*: i. m. 185.

26 Idézi *Scalia–Garner*: i. m. 186.

ta szövegét nem lehet a jogalkotó szándékára hivatkozva megmásítani –, de büntető ügyekben ilyenkor más jogértelmezési kánon bevonásával esetleg lehet kiutat találni. Például, ha az egyik rendelkezés kedvezőbb a vádlottra mint az azzal ellentmondásban levő másik, akkor a „mindig vádlottra kedvezőbbet!” értelmezési szabály parancsával ennek javára mégis fel lehet oldani az ellentmondást.

16. *Egy felsorolásban levő szavak értelmét mindig az egymás általi szűkítésben kell érteni* – szól a következő kontextuális értelmezési kánon (*noscitur a sociis*). A szavak rendszerinti sokértelműségét és az ebből létrejövő jogi döntési dilemmákat ezzel a szabállyal biztos kézzel lehet leszűkíteni, és ezzel a megoldással a felsorolás kontextusából lehet sokszor egyértelmű értelmezést találni a bírának. Így segített ez az értelmezési kánon 1999-ben Minnesota tagállamban egy büntető törvényi rendelkezésének értelmezésében, mely azt írta elő, hogy autóban pisztolyt viselni csak úgy lehet vezetés közben, ha az egy zárt és rögzített dobozban (*case*), vagy pisztolytáskában, vagy biztosan lezárt csomagban van, és az ezt megszegő szabálysértést követ el. Amikor egy rendőr ellenőrzésre megállított egy hölgyet vezetés közben, annak retiküljében a kocsi ülése alatti padlóra dobva egy pisztolyt talált, és e rendelkezés alapján megbírságotlák. Ezzel szemben a hölgy ügyvédje úgy érvelt, hogy a retikül tulajdonképpen egy lezárt doboznak tekinthető, így egyszerűen nem állnak fenn a bírságolás feltételei, a védenca semmilyen szabálysértést nem követett el. A hatóság képviselője ezzel szemben a *noscitur a sociis* értelmezési kánonra hivatkozva kizárta a „*case*” köréből a retikült azzal, hogy a felsorolásban utána levő „*gunbox*” (pisztolytáska) és a két másik tag jelzői („*closed and fastened case*” illetve „*securely tied package*”) csak azt az értelmezést teszik nyilvánvalóvá, hogy egy női retikülben levő pisztoly ennek a biztonságos elzárásnak nem felelt meg.²⁷ És még a „*rule of lenity*”, az „enyhébb értelmezés szabálya” sem jöhetett szóba – nyugtazza Scalia elégedetten –, mert itt nem volt semmilyen kétértelműség, és az csak ennek felmerülésekor számítható be a megbírságotl javára.

17. *Ha általános kifejezések követnek egy felsorolásban levőket, akkor ezekkel az általános kifejezésekkel csak olyan további tárgyakat lehet bevonni a rendelkezés alá, melyek a felsorolásban levő konkrétabb kifejezésekkel egy osztályba tartozhatnak* – szól a következő kontextuális értelmezési parancs (*ejusdem generis*). Az angol és az amerikai jog mellett ezt az értelmezési kánont az Európai Bíróság is – legalábbis egy 2003-as ítéletében²⁸ – használja, és a német illetve a francia jogértelmezési

monográfiák is elemzik, ám magyar előfordulást nemcsak saját tapasztalataim nem mutatnak fel erre, de az interneten keresőbe beütve az „*ejusdem generis*” kifejezést magyar szavak kíséretében sem dob ki erre a gép előfordulást. Pedig ez a legalapvetőbb lenne az olyan felsorolások után, amikor a törvényszerkesztő annak biztosítására, hogy még véletlenül se maradjon ki valami fontos dolog, és a bírák el tudjanak járni a felsorolásból kimaradtak esetén is, odateszi a felsorolás végére, hogy *bárki más is* (személyi körök felsorolása után) vagy *egyéb helyzetekben is* (egy sor felmerülő helyzet felsorolása után). Ha nincs az *ejusdem generis* értelmezési kánon szűkítése, akkor tulajdonképpen a felsorolás után a teljes jogrendszer bejöhethet ilyenkor a rendelkezés hatálya alá, ám ez meg értelmetlenné teszi, hogy akkor miért sorolt fel a törvényi rendelkezés egy konkrét cselekvési sort, vagy alanyi kört? Ezt nagyon jól lehetett látni a diszkrimináció tilalmának hazai alkotmányi szabályozásánál, ahol régi alkotmány 70/A. §-a tette a felsorolás végére – a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyon, születési megkülönböztetés tilalma után –, hogy az „*egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés*” is tilos, és lényegében ezt teszi a mai Alaptörvény XV. cikke is. Az *ejusdem generis* értelmezési szabályban levő ráció jól adja vissza, hogy az *egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés tilalma* itt az ember alapvető minőségére utal, és csak ilyen jellegű további megkülönböztetéseket lehetne alá vonni alkotmányi tilalomként, hisz a felsorolás az ebbe az osztályba esőket foglalja magába. Az Alkotmánybíróság az elmúlt húsz évben azonban, az „*egyéb helyzetek*” szövegezés alapján magát felhatalmazva érezve, a diszkrimináció tilalma címén ellenőrizni kezdte például az ingatlanok megkülönböztetett adóztatását az önkormányzati rendeletekben (lakás céljára vagy üzleti célra), és fokozatosan szinte a teljes jogrendszert az ellenőrzése alá vonta a megkülönböztetések vizsgálata szempontjából. De nyilván lehetne még találni példát arra, hogy az *ejusdem generis* értelmezési kánonjának használatával, hogyan lehetne a hazai bírák jogszabályhoz kötöttségét jobban biztosítani.

18. *Az egyes jogszabályok rendelkezéseit mindig úgy kell értelmezni, hogy az lehetőleg ne álljon szemben más jogszabályok érintkező rendelkezéseivel* – szól az átfogó joghoz konform értelmezés parancsa, melyet Scalia különválasztva tárgyal az alkotmánykonform értelmezés parancsától. Példái között szerepel erre az az eset, amikor a diszkriminációellenes törvény megsértése miatt pereltek be egy hölgyet, aki nem adta ki a bérlésre meghirdetett lakását egy élettársi kapcsolatban élő párnak, hivatkozva vallási meggyőződésére. Minne-

27 *Scalia–Garner*: i. m. 197.

28 Lásd C-101/01. sz. ügy Határozatok Tára, 2003. I-12971.

sota tagállam diszkrimináció ellenes törvénye úgy fogalmaz, hogy az a tulajdonos, aki visszautasítja eladásra, bérlésre felajánlott lakását valakivel szemben annak színe, faja, hite, vallása, nemzeti hovatartozása, neme, házassági státusa (marital status) vagy családi státusa miatt, az diszkriminációs gyakorlatot folytat, és ez jogellenes. A hölgy azzal védekezett, hogy a jelen esetben kérdéses „marital status”-t ugyan kétféleképpen lehet érteni, az egyik szerint a házasságban élőket lehet alatta érteni, a másik szerint az élettársi kapcsolatban élőket is, de Minnesota joga egy más törvényben jogellenesnek minősíti a paráználkodást (*fornication*), amely a házasságon kívüli együttélést is magában foglalja. Az ügyész ezzel szemben úgy érvelt, hogy a paráználkodási törvényi rendelkezést az utóbbi évtizedekben már nem érvényesítik a jogalkalmazó szervek az államban, így az nem számít, ám a tagállam legfőbb bírói fóruma a jogkonform értelmezési szabályt alapul véve a hölgy javára döntött, és úgy értelmezte a „marital status”-t, hogy az csak a házassági kapcsolatot jelenti.²⁹ Jelezni kell, hogy Scalia ezzel a kontextus-bővítéssel, és így az értelmezés odakötésével, bizonyos szempontból a dogmatikai értelmezésbe ágyazott értelmezéshez közeledik, ám mivel ő szisztematikusan eltekint a nyelvtani értelmezés dogmatikai értelmezéssel kibővítésétől, az utóbbi egyes aspektusait a kontextus kibővítésével vonja be.

19. *A szuverenitásról lemondást egy rendelkezés értelmezése kapcsán csak akkor lehet feltenni, ha az a rendelkezésből nyilvánvaló értelemmel megfogalmazva következik* – rögzíti Scalia a már az angol jogban Blackstone-nál fellelhető értelmezési parancsot. Ez az értelmezési szabály elsősorban az állami szuverenitás hordozójának a belső magánjogi viszonyokban való perelhetősége vonatkozásában alakult ki, az angoloknál a korona, a király a királynő a jogi rendelkezések általi érinthetősége vonatkozásában, az Egyesült Államokban pedig a kongresszus és a kormányzat érinthetősége a főként magánviszonyokra szabott jogi rendelkezések vonatkozásában. Itt az értelmezési szabály az lett, hogy ez az érinthetőség csak a vonatkozó szabály explicit rendelkezése esetén jön létre, és a szuverén immunitásának fennmaradását kell vélelmezni ennek hiányában.³⁰ A hazai vonatkozásban ez az értelmezési szabály az Alaptörvény egy nagy vitát kiváltó rendelkezésének értelmezésében adhat segítséget. A Q) cikk (3) bekezdésének azt a rendelkezését, hogy Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, az alkotmánybírák egy része úgy kívánja

értelmezni, hogy ezzel a magyar állam az alkotmányozó hatalmát a nemzetközi jog általános szabályai alá rendelte, és ez alapján az Alkotmánybíróság ellenőrizheti az Alaptörvényt vagy annak egyes módosítását, és megsemmisítheti azt. Ez ellen lehet úgy érvelni, hogy ez az alkotmánybíráskodás eszméjével szemben áll, hisz azt az alkotmány védelmére hozták létre, és nem az alkotmányozó hatalom ellenőrzésére, de ezzel az értelmezési elvvel egy pótlólagos érvet is kaphatunk. Feltéve, de meg nem engedve, hogy az alkotmánybírák ellenőrzés alá vonhatják tartalmilag az egyes alkotmányi rendelkezéseket, ez csak akkor lenne lehetséges, ha az erre felhatalmazó rendelkezés expliciten ezt írná elő, ám implikálva, következtetésekkel ezt a jogot nem lehet létrehozni.

II.

A szövegréteg és a jog többi rétege a kontinentális jogban

Ténylegesen, az empirikus felmérések szerint a kontinentális európai jogban a német jogterületen tendenciaszerűen a szövegréteg felett a jog dogmatikai rétegének adnak nagy szerepet a jogértelmezésben, illetve emellett még a jogi szöveget konkretizáló felsőbbbírósági joggyakorlatnak; a franciáknál a jogi szöveg uralkodó a jogértelmezésben, noha az itteni bírói ítélezési folyamatot vizsgáló empirikus felmérések azt mutatták, hogy ez a szöveghűség bizonyos fókig csak mímelés, és ez az ítéletek nyilvános indoklására vonatkozik, ám a tényleges bírói döntési folyamatok anyagai azt mutatják, hogy döntés meghozatala során nagyon is hatnak a dogmatikai értelmezési szempontok, illetve a korábbi felsőbbbírósági precedensek a későbbi bírói ítéletek kialakításában itt is.³¹ Az alkotmányos alapjogok mint a jog külön rétege különböző erősséggel hatnak a jogértelmezésben az egyes kontinentális országokban, például erősebben a németeknél, kevésbé erősen az osztrákoknál, és a legkevésbé a franciáknál, ahol nincs is igazi alkotmánybírárság, és általában az észak-európai országokban is, ahol szintén nincs ilyen szerv, kisebb szerepe van az alkotmányos alapjogoknak az ítélezésben és a jogértelmezésben.³²

1. *A törvényi szöveg alárendelt kibővítése a hivatalos indoklás szövegével.* A jogalkotó szándékát illetően egy szempontból mindenképpen el kell vetni Scalia elem-

29 Antonin Scalia–Bryan A. Garner: Reading Law. The Interpretation of Legal Texts. Eagan, Thomson and West, 2012. 253.

30 Scalia–Garner: i. m. 281–287.

31 Lásd Lasser de S.-O-I'E, Mitchell: Judicial (Self-)Portraits: Judicial Discourse in the French Legal System. The Yale Law Journal (Vol. 104.) 1995/ 6. 1325–1411. illetve Lasser de S.-O-I'E, Mitchell: „Lit. Theory” put to the Test: A Comparative Literary Analysis of American Judicial tests and French Judicial Discourse. Harvard Law Review (Vol. 111.) 1998/3. 690–770.

32 Összefoglaló bemutatáshoz lásd: MacCormick/Summers (ed.) Interpreting Precedents. A Comparative Study. Aldershot, Dartmouth, 1997.

zését. Vele szemben állítani lehet, hogy ha egy ország jogrendszerében elterjedt a törvények esetében a hivatalos indokolás intézménye, melyben az adott törvény illetve egyes rendelkezései kialakításnál a jogalkotó szándékát és akaratát is rögzítik, akkor annak normatív értelmezési erőt kell tulajdonítani.³³ Ő úgy fogalmaz, hogy csak a törvény szövegébe bele foglalt jogalkotói cél esetében lehet figyelembe venni az esetleges jogalkotói szándékot, de máskülönben rögtön a nyelvtani értelmezési szabályok következnek, feltételezve, hogy ezek segítségével ki tudta fejezni a szándékának megfelelő jogászai rendelkezést a jogalkotó. Igaz hozzátehetjük, hogy, Scalia harca a szándékkutató jogfel fogásnak azzal az erős irányzatával szemben folyik már sok éve, mely a kongresszusi jegyzőkönyvekben rögzített törvényhozási viták szövege alapján igyekszik megállapítani a törvényhozási szándékot, és a bírói gyakorlatban ez sok torzuláshoz és manipuláláshoz vezetett. Ezzel szemben állva vetette el a szándékkutatást, és korlátozta ezt kizárólag a törvényszövegekre. Ám az európai országok joggyakorlatában több helyen formalizáltan kialakult magyar törvényi indokolásoknak megfelelő hivatalos kísérőszöveg, mely a törvényhozó szándékát és akaratát a törvényszövegen túl is jelzi. Igaz, hogy ez nem megy át a törvényhozási vitában azon a részletesebb vizsgálati és sűrű módosítási mechanizmuson, mint a törvényi szöveg egyes rendelkezései, de a törvényt elfogadó többség szándékát azért jelzi a törvény egészét illetően és egyes rendelkezései tekintetében is. Ténylegesen ezt is az előkészítő minisztériumok törvényszerkesztő apparátusa fogalmazza meg, mint a törvénytervezetek rendelkezéseinek szövegét is, és a törvényhozási többség minisztériumi vezetés posztjait kézben tartó vezetői ellenőrzik a hivatalos indokolások szövegét is. Igaz, hogy azután e felett nem folyik vita a törvényhozásban a képviselők között. Így megítélésem szerint, ha nem is éri el a törvények hivatalos indokolásának ereje a törvényi szövegét, de a jogértelmezésbe be lehet vonni ezeket. A kérdés csak az lehet, hogy mikor, és milyen erővel lehet ezeket bevonni a törvényi rendelkezések értelmezésébe.

Az elsőre válasz az lehet, hogy csak ha nyitottság, vagy homályosság merül fel az alkalmazott rendelkezés szövegébe, léphet az indokolás szövegének segítsége. Nyilvánvaló értelem és egyértelmű szabályozás léte esetén nem lehet bevonni az indokolás szövegét, és egy ebben található jogalkotói motívumra, általános szóhasználatra hivatkozva más értelmezést adni a rendelkezésnek. A másik kérdés – amennyiben szabályozási nyitottság léte igazolja a hivatalos indokolás se-

gítségének bevonását –, hogy milyen fokig távolodhat el az ebből adható értelmezés a rendelkezés szövegétől? A válasz a hivatalos indokolás törvényszöveghez viszonyított státusából kiindulva adható meg. Ez csak egy kiegészítő szöveg, minden hivatalossága ellenére, és a törvényszöveg nyilvánvaló értelme jelenti azt a keretet, melynek mértékéig segítséget adhat az indokolás az értelmezésben. Csak olyan bírói ítélet hozható az egyes esetre a törvényszöveget alkalmazva, mely nem áll szemben a törvényszöveg nyilvánvaló értelmével. Az indokolással nem lehet „überelni” a törvényt.

2. *A jogi szöveg dogmatikai szempont általi „überelése”.* Láttuk, hogy Scalia a jogi rendelkezés szövegén túl nem is érinti a jogdogmatika normatív támpontjai szerinti esetleges jogértelmezést, és csak a kibővített kontextuális értelmezésbe vonja be az egyes jogszabályokon túli jogértelmezés összefüggéseit. Ez azonban kevés még az Egyesült Államokban is – az angol-amerikai jog kontinentális joghoz képest szegényesebb jogdogmatikai rétege ellenére –, hisz a magánjogban és a büntetőjogban az angolhoz viszonyítva itt is feszebb jogdogmatikai összefüggésrendszert építettek ki, és sokszor a szövegen túli jogdogmatikai értelmezés döntheti csak el, hogy például az adott esetben az egyik büntető tényállás kísérlete, vagy inkább egy másik befejezett alakja forog fenn, ugyanígy, hogy a bűnelkövetői körön belül az egyik tettesnek, vagy inkább bűnsegédnek, esetleg felbujtónak minősíthető-e, és még lehetne sorolni a magánjogi eseteknél is ezeket szövegen túli jogdogmatikai szempontokat.³⁴ Ezek tehát hiányoznak Scaliánál, és ez hiányt, a jogi valóság szűkítését jelenti nála. Ám másik oldalról felmerül, hogy mikor és milyen fokig léphet be a jogi rendelkezés szövege mellé a jogdogmatikai értelmezés? A jog rendszerűsége megítélésem szerint azt teszi követelménnyé, hogy ha egy kifejezés dogmatikai összefüggést tartalmaz az adott ország jogtudományának uralkodó véleménye szerint, akkor ezt a kifejezést az általános nyelvtani értelem túl mindig ezzel gazdagítva kell értelmezni. Itt tehát nem kell „homályosság”, „kétértelműség” az általános nyelvhasználat szempontjából, hanem a jogdogmatikai kifejezés léte automatikusan involválja a jogdogmatikai értelmezés belépését, és az annak fényében való szövegértelmezést. Ám ez a jogdogmatikai értelmezés nem mehet el addig, hogy erre tekintettel a vonatkozó jogi rendelkezés szövegének a nyilvánvaló értelmét megsértsék, és extenzíven felhasználva a dogmatika útmutatásait lényegében félretolják a törvényi rendelkezés szövegét, és a dogmatikai elemzésből dedukáljanak egy tel-

33 A törvényi indokolások európai elterjedtségéhez lásd: *Varga Csaba*: A törvényhozás felelős tudatossága. A miniszteri indoklás rendszerének elvi kérdései. *Állam és Jogtudomány*. 1977.1. 68–99.

34 A jogdogmatika-történeti elemzésekhez és az összehasonlításához a kontinentális európai illetve az angol-amerikai jog között e téren lásd korábbi tanulmányaimat: *Pokol Béla*: Büntetőjogdogmatika-történeti elemzések. *Jogelméleti Szemle* 2007/3. sz.; illetve *Pokol Béla*: Magánjogdogmatika-történeti elemzések. In: *Szabó Miklós* (szerk.): *Jogdogmatika és jogelmélet*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008. 290–315.

jesen új rendelkezést. Főként a magánjogászok körében van erre hajlam, mint az osztrák Walter Wilburg 1950-ben leírta – a jog „mozgó rendszerét” propagálva –, hogy tulajdonképpen a jogdogmatikai elvek konstellációjából konkretizálva a bíró mindig a teljes szabályozást is létre tudná hozni az adott eset eldöntésénél, és nem is kellene e szabályszerű konkrétummal szabályozó törvényhozás.³⁵ Egy demokratikus politikai rendszerben ez megengedhetetlenül a jogtudósok alá rendelné a jogot, és ez elfogadhatatlan. A jog rendelkezés szövegrétegét tehát kiegészítheti a jogdogmatikai értelmezés, de ez a szöveg nyilvánvaló értelmével nem mehet szembe. Ha dogmatikai ellentmondást tartalmaz a szöveg nyilvánvaló értelme, azt a törvényhozónak kell a joggyakorlat jelzései alapján módosítani, és nem a bírónak a jogtudósok ajánlásai alapján.

3. *A felsőbbbírósági konkretizáló gyakorlat viszonya a konkretizált jogi szöveghez.* A Scaliánál fel sem merül a törvényi rendelkezések korábbi felsőbbbírósági gyakorlata alapján való értelmezés, a bírák mindig a pusztán törvényi rendelkezéssel állnak szemben, melyhez kötve vannak, és a nyelvtani alapú kánonokkal mindig önmaguk találják meg az esetre vonatkozó konkrét értelmet, de nem a korábbi felsőbbbírósági gyakorlat által a szöveghez adott, további normatív iránymutatások segítségével. A kontinentális európai jogrendszerekben azonban ez már csak azért sem lehetséges, mert itt a jog – szemben az angol-amerikai joggal – sokkal absztraktabb szinten rögzített, sokszor egész jogágakat átfogó kódexekben (büntető törvénykönyv, polgári törvénykönyv stb.), és itt a jogi rendelkezések szövege sokkal általánosabb módon adja meg a normatív támpontokat a bírónak az esetek eldöntéséhez, mint ahogy az az USA törvényeinél bevett. Konkretizáló felsőbbbírósági gyakorlat nélkül az általános szintű törvényi rendelkezések keretei között a legelterjedtebb bírói döntések születhetnének egy országon belül úgy, hogy azok még mind belül maradnának a törvényi rendelkezések keretein. Ez elviselhetetlen volna, így az 1800-as évektől a kodifikálások elterjedésének menetében fokozatosan kialakult az összes kontinentális országban, hogy az absztrakt törvénykönyvi rendelkezéseket az esetek folyamatos eldöntése során felsőbbbíróságok, különösen a legfelsőbb bíróságok konkretizáló iránymutatásokkal látják el, és a későbbi bírászkodásban az absztrakt törvényhelyet már ezzel a konkretizálással együtt használják az ítélezésük során.

Kérdésként merül azonban fel, hogy miként viszonyuljanak ezek a konkretizáló, felsőbbbírósági normatív támpontok a jogi szöveghez: mikor léphetnek be, il-

letve mi a viszonyuk a szöveg nyilvánvaló értelmével kapcsolatban? A „mikor léphetnek be?” kérdésre a jogelméleti szintű normatív válasz – a bíró törvényhez kötöttség melletti függetlenségének elvét alapul véve – az lehet, hogy csak ha a törvényi rendelkezés szövegében szabályozási nyitottságot észlel a bíróság, és több lehetséges ítélet is alátámasztható lenne a rendelkezés keretén belül maradván, lehetséges egy felső-, vagy legfelsőbb bíróság számára, hogy normatív jelleggel a jövőre tekintettel kötelező értelmezési iránymutatást adjon az adott törvényhelyhez. Ha azonban ilyen nincs, és a szöveg egyértelműen megadja a döntés irányát, akkor nem megengedett, hogy az egyértelmű szabályozást a bíróság dogmatikai vagy más szempont odavonásával, a normatívák „feldúsításával” megmátsa. A második kérdésre – hogy mi lehet a viszonyuk ezeknek a konkretizáló felsőbbbírósági gyakorlatoknak a konkretizált jogi szöveg nyilvánvaló értelméhez – csak az lehet a válasz, hogy a konkretizálásban adott normatív támpont nem sértheti meg az alapul fekvő jogi rendelkezés szövegének nyilvánvaló értelmét. Az nem konkretizálás lenne, hanem törvény-sértés, jogsértés. A fenti, Scaliától előbb ismertetett, szigorúbb textualista kánonokra figyelve – a modern politikai és jogrendszerek demokráciára és demokratikus törvényhozásra épülését a szem előtt tartva – azt lehet mondani általános normatív jelleggel a jogértelmezést illetően, hogy ezt a nyilvánvaló értelmet lehetőleg szélesen kell érteni. Azon nyelvnek az általánosan bevett nyelvtani szabályait, mely nyelven a törvényt fogalmazták – és azokat a konkretizált jogi nyelvi értelmezési szabályokat, melyeket például Scalia is összegzett az előbbi felsorolásokban – a bírónak fel kell használni a törvényi rendelkezések értelmezésénél, és csak ott van vége a nyilvánvaló értelemnek, ahol ezek segítségével is a többirányú ítélet lehetséges fennmarad.

4. *A jogi szöveg alkotmányos alapjogok általi átformálásának határa.* Itt ugyanaz lehet az általános értelmezési támpont, hogy a jogi rendelkezések szövegét csak annyiban és addig lehet a bírónak az alkotmányos alapjogok és általában az alkotmány fényében „alkotmánykonform” módon értelmezni, hogy az a szöveg nyilvánvaló értelmével ne álljon szembe. Csak a nyilvánvaló értelem által adott keret többértelműségének eltüntetésében adhat ez segítséget a bírónak, és e kereten belül lehet felhasználni az alkotmánykonform értelmezés normatív iránymutatását arra, hogy több lehetséges döntés közül az alkotmánynak leginkább megfelelő irányban jöjjön létre az ítélet. Itt azonban kivételt jelentenek az alkotmánybírák – azokban az

35 *Walter Wilburg*: Entwicklung eines beweglichen Systems im bürgerlichen Rechts. Graz, Kienreich Verlag, 1950; illetve az utóbbi években ennek továbbvitelére lásd: *Bydlinski, F./Krejcietz* (Hg): Das bewegliche System im geltenden und künftigen Recht. Wien–New York, Springer, 1989.

európai országokban, ahol ilyenek vannak –, mivel ők az alkotmány alapján megsemmisíthetik a törvényi rendelkezéseket, és így az alkotmányhoz kötöttek ugyan, de ezek felett állnak. Az alkotmánybíróságok tehát megtehetik az alkotmánykonform értelmezésre hivatkozva – ahelyett hogy megsemmisítenék a teljes törvényi rendelkezést –, hogy az alkotmány egy rendelkezéséből folyó követelményt beillesztik a törvényhely szövegébe, és előírhatják, hogy ettől kezdve

az adott törvényhelyet mindig csak ezzel az alkotmányos követelménnyel együtt lehet alkalmazni a bírásoknak. A rendes, ítélkező bíróságok számára ezzel tulajdonképpen a törvényi rendelkezés átalakul, az alkotmánybíróság által adott követelmény szövegével kibővül, és ettől kezdve ehhez válnak kötötté. Önmagukban azonban – az alkotmánykonform értelmezésre hivatkozva – nem módosíthatják az alkalmazott jogi rendelkezés szövegének nyilvánvaló értelmét.